

■ RECENZIJA

# Daljna bližina neba

Peter Lukan



**Marko Uršič:**  
**Daljna bližina**  
**neba (Štirje časi -**  
**Jesen)**

Cankarjeva založ-  
ba, 2010, 700 str.

Zajetna, več kot 600 strani dolga *Daljna bližina neba* (Jesen), je tretji del cikla *Štirje letni časi* Marka Uršiča, rednega predavatelja za filozofijo narave in logiko na Filozofski fakulteti univerze v Ljubljani. V prvem delu cikla (*Pomlad*) se je avtor ukvarjal z razvojem novoveške filozofije narave, v drugem (*Poletje*) z renesančno lepoto in renesančnim novoplatonizmom, v tokratnem delu pa se ukvarja z moderno kozmologijo. Uršič je sicer objavil tudi dela s področij religiozologije in mistike.

Že takoj je vredno poudariti, da je to prva slovenska monografija iz področja filozofske kozmologije. Kozmologija v osnovi izhaja iz fizikalne znanosti, vendar je veliko kozmologov mnenja, da je zgolj znanstveni pristop v razmišljanjih o vesolju prekratkega dosega, zato se je že v minulem stoletju oblikovalo stališče, da je za tovrstno mišljenje potrebna tudi opora filozofskega mišljenja, odtod oznaka filozofska kozmologija. V tem smislu je Uršičeva knjiga predvsem filozofska, čeprav ji ni tuje tudi poglobljanje v fizikalne podrobnosti, saj področji nista strogo zamejeni.

Avtor k branju vabi tako filozofe kot tudi vse ostale, ki jih zanima razmišljati o vesolju. Posamezna poglavja – po številu jih je 12 – niso trdno vsebinsko povezana v nedeljivo celoto, zato jih je moč brati posamično in ne po podanem vrstnem redu. Za intermezzo je avtor med njih umestil dialoge, kar je precej neobičajna praksa v filozofskih delih tako v Sloveniji kot po svetu, praksa, ki jo je uvedel že v prvih dveh delih cikla. Osrednja dva lika, mojster Bruno in njegov učenec, na di-

aloško sproščen način razmišljata o nekaterih izmed vprašanj, ki se v filozofskem tekstu odprejo ali nakažejo.

Ena glavnih odlik pričujočega dela je polifonost metod, ki jih avtor uporablja. V celotnem prvem razdelku (prva štiri poglavja) oriše svojo paleto pristopov, ki segajo od analitične filozofije, preko kantovske in novokantovske sinteze (Cassirer) do fenomenologije (Husserl, Merleau-Ponty) in hermenevtike (Gadamer). Sam takšen pristop utemeljuje z mislijo, da je, čeprav nujno nepopoln, edini, ki nam lahko prikaže za nas zanimiva vprašanja v vsej njihovi širini in globini, čeprav imamo opravka z vprašanji o vesolju, ki so – vsaj na prvi pogled – nujno fizikalne narave. Vendar je Uršič menja, da trenutno prevladujoča paradigma v naravoslovni znanosti ne bo uspela pojasniti vsega dogajanja v vesolju, že zato ne, ker v svoja razmišljanja ne vključuje subjekta. Ravno na tej točki je filozofski pristop nujen.

Eden od presežkov knjige je gotovo vrednotenje danes najbolj uveljavljenih kozmoloških modelov z načeli racionalnosti, kot jih opredeli v prvem poglavju o analizi. Racionalnost Uršič razume na razširjen, negativen način: kot to, kar ni iracionalno. Racionalno mišljenje je zanj faza na poti preseganja v umskem mišljenju. Sodobni kozmološki model vrednoti kot racionalen, pri tem pa tudi izpostavi njegovo največjo pomanjkljivost kot slabo izpolnjevanje kriterija jasnosti in razločnosti: glavni problemi so pojem velikega poka, ki ni nikjer jasno razložen, pojem neskončnosti in pojem nič (kvantnega vakuuma).

Drugi razdelek se ukvarja z moderno kozmologijo in njenim razvojem. Kozmologija je nekje v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja prišla do problema tako imenovane natančne naravnosti osnovnih fizikalnih konstant. Gre za začudenje nad dejstvom, da če bi osnovne fizikalne konstante imele le malo drugačne vrednosti, bi vesolje bilo povsem drugačno, ne bi dopuščalo niti oblikovanja atomov, kaj šele življenja. Kot odgovor na vprašanje natančne naravnosti konstant so se pojavila tri mogoča pojmovanja vesolja: ateistično mnogosvetno, teistično in neka tretja pot, ki sloni na teoriji kompleksnosti in samoorganizaciji materije, katere eden najvidnejši

predstavnikov je Paul Davies.

Uršič se opredeli za to tretjo pot, ki v resnici še ni dorečena, gre bolj za iskanje te poti, vendar se v drugem razdelku ukvarja predvsem s prvo alternativo, to je teorijo multiverzuma oziroma mnogih vesolj. Predstavi nam tri med seboj različne zagovornike teorije mnogih vesolj in jih podrobneje obdela. Čeprav mu je ta teorija že na začetku tuja, pušča misli dolžno svobodo do postavljanja hipotez, ki jih je treba potem kritično presoditi. To tudi naredi s pomočjo metodologije, ki jo je zastavil v prvem razdelku. Kritičnost pristopa je odsevana že kar v poimenovanju poglavij drugega razdelka, ki v podnaslovih vsebujejo štiri Kantove antinomije (o celoti, o realnosti, o vzročnosti in o nujnosti). Uršič Kantovo filozofsko misel nasploh večkrat postavlja v temelj kritičnega razmisleka o multiverzumu.

Teorije multiverzumov imajo, čeprav uspešno pojasnjuje mnoge izmed znanstvenih opažanj, večje konceptualne pomanjkljivosti. Končni ugovor proti multiverzumu je v modificirani Kantovi kritiki, da mnoga vesolja presegajo vse možno izkustvo, ter v logični kritiki, ki izhaja iz teorije množic: Če bi hoteli ohraniti multiverzum, bi potrebovali Absolut, za tega pa tudi duha. Temu pa se je ravno teorija o mnogih vesoljih hotela izmakniti. Multiverzum je po Uršiču lahko le fenomenološki pojav zavesti; poleg tega postane z njegovo uvedbo odvečna vzročna razlaga, zakaj je naše vesolje takšno in ne drugačno, kar je bila prvotna motivacija za uvedbo teorije.

Nekaj več pozornosti Uršič nameni teoriji kaosa, teorijam kompleksnosti in teoriji emergence, saj so to nove miselne poti, ki odpirajo vrata v prej omenjeno tretjo pot pojmovanja vesolja. Tako pri teoriji kaosa kot pri teoriji kompleksnosti gre za raziskovanje vzročnosti in samovzročnosti, nastajanja zapletenih struktur iz enostavnih, ter poskusa vključevanja teorije evolucije v pojmovanje razvoja univerzuma. Pri tem Uršič meni, da bi bilo potrebno samo evolucionistično pojmovanje dopolniti s fizikalnimi zakoni, ki v svojem temelju prinašajo simetrije, česar trenutni evolucionizem ne pozna. Emergenca je postal eden glavnih pojmov v sodobni znanosti o naravi. Izvira s področja biologije, z njim se poskuša razložiti, zakaj so nekateri vidiki živih bitij stabilni in zmožni reprodukcije. Usidral se je že tudi v filozofiji in

drugih naravoslovnih znanostih. Večina znanstvenikov verjame, da je življenje emergenten pojav, za zavest pa je to težje reči, njena narava ostaja odprto vprašanje.

V tretjem razdelku se avtor ukvarja najprej z vprašanjem boga, ki se je v 20. stoletju vrnilo predvsem v obliki teleologije, kot se je prvič pojavilo pri Kantu. To je že omenjena druga alternativa, ki Uršiča ne prepriča preveč in v tem razdelku poskuša pokazati, zakaj. Tako se ukvarja z novjšimi poskusi dokazovanja božjega bivanja in v njih najdeva pomanjkljivosti. Kantov ideal smotrnosti, ki je eden osrednjih pojmov njegove teleologije, razume kot regulativno načelo pri spoznavanju narave kot celote, tako kot je Kant vzročnost razumel kot regulativno idejo pri teoretičnem spoznavanju sveta.

Uršičev deklarirani novoplatonizem stopi najbolj v ospredje v poglavju o lepoti. Tu povzema Platonovo kalokagatijo in ostaja pri presežnosti lepote, čeprav meni, da je v idejnem svetu lepota predvsem simetrija. Kantovo pojmovanje sublimnega poskuša razširiti izven meja čudi subjekta po zgledu manj znanega ameriškega filozofa Geoga Santayane, zato da bi sublimnost dobila sidrišče tudi v stvareh samih, kar prikazuje na primeru sublimnosti neba. Lepoto razume predvsem kot obliko smisla, ki za razliko od namena lahko obstaja ločeno od subjekta in ne implicira vzročnosti kot aristotelški smoter.

Knjigo zaključijo s poglavjema o času in duhu. Pri prvem zavrača, da bi bilo mogoče na znanstven način dognati večnost ter da to ostaja stvar čiste presežnosti trenutka. Njegova premišljevanja se iztečejo v pojem duha, ki v avtorjevem pojmovanju zajema tudi 'najvišji namen', 'sublimnost lepega' in 'večnost trenutka'. Uršič se opredeljuje za panteizem s presežno imanenco, kar ga približuje platonizmu, za vidik, da imajo stvari neko primitivno obliko objektivnega duha, ne pa duše ali psihe kot v panpsihizmu.

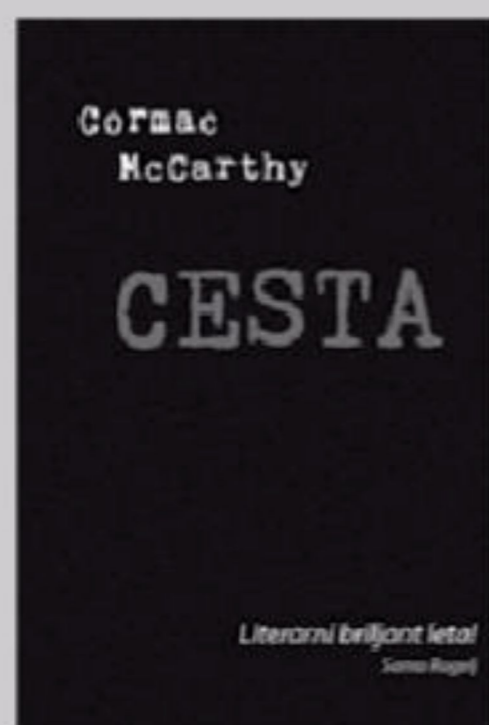
Dobra točka knjige so gotovo tudi pregledni povzetki razvoja odnosov med filozofijo in znanostjo, ter pregled razvoja sodobne kozmologije in prikaz argumentacijskih niti tega razvoja, ki jih je sicer težko najti zbrane na enem mestu. Uršič jih poleg tega tudi filozofsko reflektira. V težnji po iskanju Teorije vsega prepoznavna problem, saj se tovrstno raziskovanje vedno bolj oddaljuje od

empirične realnosti in je vedno bolj samo stvar čiste matematike. Ta bi lahko oblikovala teorijo vsega, vendar to ne bi bila več knjiga Narave, zapisana v matematičnem jeziku, temveč le še Knjiga, ki preučuje samo sebe. Na to odgovarja (spet) s Kantom: „Možno izkustvo je tisto, ki edino lahko da našim pojmom realnost; brez njega je vsak pojem zgolj ideja brez resničnosti in brez nanašanja na kak predmet.“

Neobičajno je Uršičevo uvajanje hermenevtike v naravoslovna oziroma kozmološka vprašanja, saj se je ta kot miselna smer oblikovala kot antagonistni odmev na že davno usahli znanstveni pozitivizem. To je gotovo pomemben in drzen korak v kozmologiji. Nenazadnje je dobrodošlo tudi to, da avtor ločuje med stopnjami zanesljivosti znanstvenih dognanj in hipotez v kozmologiji, kar je sicer glavna pomanjkljivost pri običajnih poljudnejših prikazih znanstvenih teorij, kljub temu pa predstavi in se sooča tudi z bizarnejšimi izmed njih, tako da lahko bralec spozna celo paleto poskusov človeškega uma, da znanstveno opiše svet, v katerem mu je mesto. ■

## Topologija »noči sveta«

Erna Strniša



**Cormac McCarthy:**  
**Cesta,**  
Mladinska knjiga  
Založba,  
zbirka Žepnice  
2009, 280 str.

O romanu Cormaca McCarthyja *Cesta* pogosto preberemo, da se dogaja v postapokaliptičnem svetu: glavna protagonista, oče in sin, namreč potujeta čez opustošeno severnoameriško celino proti jugu z imetjem, spravljenim v nakupovalnem vozičku, enim nabojem v pištoli in v upanju, da v krajih, ki so bili nekoč znani kot topli, naj-

deta – kaj? Prostorček za življenje, košček narave, ki se je izognil katastrofi, skupnost, ki ni roparska in se ne preživlja z ljudožerstvom? Kaj pričakovati, ne vesta niti sama, jasno je le, da je neznana katastrofa – avtor vzroka zanjo ne poda, a to niti ni potrebno, saj je za našo dobo značilno prav nejasno pričakovanje »katastrofe«, in hkratna negotovost glede tega, če in kako se bo res zgodila – svet iztirila do te mere, da v njem ni mogoče več »obstati«. Treba je na pot, preživeli so obsojeni na večno premikanje v iskanju hrane in izogibanju ljudožercem, na premikanje proti cilju, ki ni jasno definiran, saj ni jasno, kje in kako bi lahko bilo »bolje«, a ga glavna junaka obenem morata predpostavljati, če nočeta izbrati edine preostale druge možnosti: smrti.

A celo reči, da je dogajanje postavljeno v postapokaliptični svet, je preveč: tisto, česar po apokalipsi ni več, je ravno svet kot simbolna ureditev, skupek institucij in govorov, ki vsakomur odreja svoje mesto. Po katastrofi sveta ni več; priča smo stanju absolutne odsotnosti nekdanjih norm in identitet, razpadu slehernega simbolnega reda. Oče in sin tako, denimo, prideta na eno od nekdanjih »državnih cest«; a kaj je državna cesta? Tako jih imenujemo, ker so nekoč pripadale državam, pove oče. A kaj se je zgodilo z državami? Na to vprašanje ni več mogoče odgovoriti. »Države« pripadajo svetu, ki se ga je bolje ne spominjati. A lahko bi rekli, da tudi ne-svet ni brez svojih paradoksnih zakonitosti; in prav te so tisto, kar skuša začrtati avtor. Cesta je topologija ne-sveta.

»Noč sveta«, ki nastopi po katastrofi, ima tako, denimo, specifično časovnost: mogoče jo je živeti le ob izključitvi preteklosti; nekdanji svet se sicer neizogibno pojavlja v sanjah, a to so »slabe« sanje, nevarne sanje, ki naznanjajo obup, duševno izčrpanost in pogubo. Podobno pred sanjami o »nekdanjem svetu« svari Primo Levi v eni svojih analiz življenja v koncentracijskem taborišču; veliko bolje so jo odnesli interniranci z manj prijaznimi ali vsaj nespecifičnimi sanjami.

A v postapokaliptičnem ne-svetu tudi v sedanosti pravzaprav ni mogoče živeti; sedanosti še ni, je eno samo beganje, v katerem ni nič stalnega: beganje med takimi in drugačnimi oblikami hrane, prenočišči, kraji in priložnostnimi najdbami uporabnih predmetov. Tu se v najbolj radikalnem smislu živi v prihodnosti, bolje rečeno, iz